

Jadwiga Linde-Usiekniewicz

(Uniwersytet Warszawski,

e-mail: jlinde@uw.edu.pl)

ORCID: 0000-0002-7083-0486

Piotr Mostowski

(Uniwersytet Warszawski,

e-mail: piotr.mostowski@uw.edu.pl)

ORCID: 0000-0003-3989-7874

IKONICZNOŚĆ, METONIMIA I METAFORA W ZNAKACH POLSKIEGO JĘZYKA MIGOWEGO OZNACZAJĄCYCH MÓWIENIE

WPROWADZENIE

Niniejszy tekst stanowi pierwszy artykuł z zaplanowanej serii prac poświęconych znakom oznaczającym mówienie w polskim języku migowym (PJM). Podstawą materiałową całej serii jest anotowany materiał Korpusu Polskiego Języka Migowego (cytowanego jako KPJM) – stan na koniec lipca 2021 roku.

Przeszukiwanie korpusu według glos, tj. unikatowych identyfikatorów znaków, pokazało, że informatorzy posługują się co najmniej dwudziestoma różnymi znakami o interesującym nas znaczeniu, przy czym tylko część z nich doczekała się opisu w *Korpusowym słowniku polskiego języka migowego* [Łacheta i in. 2016]. Wstępna analiza ilościowa wykazała, czego można się było spodziewać, że pewne znaki są znacznie częstsze niż inne. Wykazała też, że żaden ze zidentyfikowanych znaków nie był używany przez wszystkich informatorów. Może to wynikać ze zróżnicowania socjolingwistycznego PJM w zależności od wieku, płci lub miejsca zamieszkania informatorów. Może to też wynikać z tego, że część znaków ma bardzo wąskie znaczenie i odnosi się jedynie do komunikowania się w języku fonicznym, a inne mają znaczenie szersze i mogą odnosić się do komunikowania się w każdej z modalności: fonicznej i migowej – na istnienie takiego zróżnicowania wskazują między innymi definicje w *Korpusowym słowniku polskiego języka migowego* [Łacheta i in. 2016]. Wreszcie, różnice mogą wynikać ze sposobu pozyskiwania danych. Wiele zadań elicytacyjnych polegało na tym, że informatorzy opowiadali sobie w parach treść historyjek obrazkowych i klipów filmowych. Oznacza to, że każdy z informatorów zrealizował tylko połowę zadań. W niektórych z nich wypowiedzi bohaterów były istotne dla rozwoju akcji, w innych mniej.

Te luźno sformułowane hipotezy wymagają doprecyzowania i zbadania metodami ilościowymi. Będzie to tematem naszej kolejnej pracy [Linde-Usiekniewicz, Mostowski – w przygotowaniu 1].

Jest rzeczą wiadomą, że struktura systemu leksykalnego języków migowych różni się od struktury systemów leksykalnych języków fonicznych otoczenia. Być może zjawisko to ma charakter ogólniejszy: struktura systemów leksykalnych języków wizualno-przestrzennych jest inna niż struktura systemów leksykalnych języków fonicznych w ogóle. Częściowo odpowiedzialna za to jest mimetyczna motywacja znaków migowych. Nie można zatem wykluczyć, że wielość znaków migowych o znaczeniu ‘mówić’ wynika z tego, że wyrażają one różne aspekty czynności mówienia. Również i tę hipotezę chcemy sprawdzić w pracy poświęconej korelacji między ikonicznością, metonimicznością i metaforycznością a dokładnym znaczeniem znaku i sposobem jego używania [Linde-Usiekniewicz, Mostowski – w przygotowaniu 2].

Niniejszy tekst przedstawia zatem wstępny etap naszego badania: próbę ustalenia, w jakim stopniu forma znaków o znaczeniu ‘mówić’ w polskim języku migowym motywowana jest ikonicznością, metonimicznością i metaforycznością.

METONIMIA, METAFORA I IKONICZNOŚĆ W JĘZYKACH MIGOWYCH

W literaturze przedmiotu poświęconej metonimii i metaforze pojmowanym jako zjawiska kognitywne, a nie wyłącznie językowo-stylistyczne, coraz częściej pojawiają się analizy znaków języków migowych ilustrujące uniwersalność tych zjawisk [np. Littlemore 2015 dla metonimii]. Z drugiej strony, w odniesieniu do języków migowych od dwóch dekad mówi się nie tylko o ikonicznej, lecz także o metaforycznej motywacji znaków [Wilcox 2000; Wilcox 2002; Taub 2004; Kimmelman i in. 2017] oraz o wyraźnej obecności metonimii [Wilcox 2004; Wilcox, Wilcox 2009; Kosecki 2014; Rodriguez-Redondo 2018; Kowalewski 2018].

Badania nad związkami między ikonicznością a metaforycznością prowadzone są niejako w dwóch kierunkach. Jeden z nich, reprezentowany przez Sarah Taub, dotyczy tego, że z jednej strony kształt znaku odnoszącego się do konkretnych referentów może być motywowany jakimiś cechami ich wyglądu, jak to się dzieje np. w znaku o znaczeniu ‘drzewo’ w wielu językach migowych. W znaku tym ręka dominująca imituje kształt drzewa, odpowiednio przedramię przedstawia pień, a dłoń – koronę, natomiast ręka niedominująca imituje ziemię, z której drzewo wyrasta [Taub 2004, 29 i 40]. Model ten znany jest jako budowanie analogii. Z drugiej strony znak może być motywowany metaforycznie. W analizie znaków o motywacji metaforycznej S. Taub wykorzystuje model metafory pojęciowej George’a Lakoffa i Marka Johnsona [1988],

zgodnie z którym metafora polega na wyrażaniu zjawiska zachodzącego w jednej dziedzinie pojęciowej (dziedzina docelowa) w kategoriach innej dziedziny (źródłowej), przy czym dziedzina docelowa jest bardziej abstrakcyjna, a dziedzina źródłowa – bardziej konkretna [Lakoff, Johnson 1988]. W swojej analizie znaków amerykańskiego języka migowego (ASL) S. Taub pokazuje, że znaki odnoszące się do emocji i związków międzyludzkich oparte są na metaforze INTIMITY IS PROXIMITY (Bliskość emocjonalna to bliskość fizyczna): w znaku o znaczeniu ‘serdeczny przyjaciel’ (por. *bliski przyjaciel*) wykorzystany jest fizyczny kontakt artykulatorów, a w znaku ‘miłość’ – bliskość i kontakt rąk jako artykulatorów z ciałem [Taub 2004, 120]. W modelu metaforycznej motywacji najpierw dochodzi do mapowania elementu dziedziny docelowej na źródłową (sic!), a następnie odpowiednie elementy dziedziny źródłowej są wybierane i mapowane na artykulatory zgodnie z modelem budowania analogii [Taub 2004, 111]. Oznacza to, że w modelu S. Taub metaforyczność jest niejako dodawana do ikonizacji.

Drugi kierunek badań, zapoczątkowany i kontynuowany przez Irit Meir, skupia się na innego typu relacjach między ikonizacją a metaforycznością i dotyczy nie niezależnych znaków, motywowanych bądź ikonizacyjnie, bądź przez połączenie metaforyczności i ikonizacji, lecz tego, czy w znakach języków migowych może zachodzić polisemia między znaczeniem konkretnym i przenośnym, tak jak to ma miejsce w językach fonicznych [Meir 2010; Meir, Cohen 2018]. Zdaniem tej autorki w językach migowych zjawisko to jest ograniczone ikonizacją. Tak na przykład w izraelskim języku migowym (ISL) znak o znaczeniu ‘jeść’ nie nabiera przenośnego znaczenia ‘niszczyć’ [Meir, Cohen 2018, 4]. Dzieje się tak dlatego, że w znaku tym, ikonizacyjnie motywowanym wkładaniem jedzenia do ust, nie ma odpowiedniości między jakimkolwiek elementem samego znaku a procesem spożywania jedzenia, tj. jego znikaniem przez połknięcie, a następnie strawieniem. Inaczej dzieje się w wypadku znaku ‘uczyć się’ opartego w całości na metaforze UCZENIE SIĘ TO WKŁADANIE PRZEDMIOTÓW (IDEI, INFORMACJI, WIEDZY) DO POJEMNIKA (GŁOWY) [Meir, Cohen 2018, 2].¹

Inaczej wygląda relacja między metonimią a ikonizacją w językach migowych: większość znaków ikonizacyjnych jest zarazem metonimiczna. Niewiele bowiem znaków, nawet odnoszących się do konkretnych referentów, przedstawia je w całości [Wilcox 2000; Emmorey 2014; Czajkowska-Kisil, Linde-Usiekniewicz 2017; Łozińska 2017; Łozińska, Rutkowski 2017; Kowalewski 2018]. Bardziej złożony typ metonimii reprezentuje przywołany wyżej znak ‘drzewo’ – w jego wypadku metonimia polega na wykorzystaniu tylko pewnego typu drzew do reprezentacji całości kategorii [Taub 2004, 45], tak jak w metonimicznym modelu kategorii ‘matka’

¹ Analogiczne zjawiska odnośnie do znaków ‘jeść’ i ‘uczyć się’ zachodzą w polskim języku migowym.

zaproponowanym przez G. Lakoffa [1987, 79–90]. Metonimiczne w swoim charakterze są jednocześnie ikoniczne znaki przedstawiające różne aktywności ludzkie [Taub 2004, 75], a także predykcje klasyfikatorowe [Linde-Usiekniewicz, Łozińska 2017].

Charakterystyczne dla znaków migowych jest także połączenie metafory i metonimii w jednym znaku. Połączenie takie – zaobserwowane w wielosegmentowych wyrażeniach języków fonicznych – nosi nazwę metaftonimii [Goossens 1990]. Na przykład znaki odnoszące się do uczenia się, takie jak opisany powyżej znak ISL, są metaftonimiczne, gdyż wykorzystują nie tylko metafory MYŚLI TO RZECZY i UCZENIE SIĘ TO WKŁADANIE RZECZY DO POJEMNIKA, ale też metonimię GŁOWA TO ROZUM [Kosecki 2014, 167–169]. Z drugiej strony metonimiczny charakter znaków ikonicznych blokuje możliwość przenośnego rozszerzenia znaczenia, tak jak w wypadku znaku ‘jeść’.

Tym samym w językach migowych dużo wyraźniej niż w językach fonicznych widać przenikanie się trzech centralnych dla podejścia kognitywnego kategorii.

APARAT POJĘCIOWY

W niniejszym tekście rozumiemy ikoniczność bardzo szeroko jako: „sytuacj[ę], w której forma słowa, znaku czy struktury językowej przypomina w jakiś sposób swoją denotację” [Łozińska, Rutkowski 2014, 132]. Tak rozumiana ikoniczność nie oznacza transparentności, czyli pełnej zrozumiałości znaku bez znajomości odpowiedniego języka migowego [Filipczak i in. 2017]. Nie wyklucza też arbitralności znaku [Mroziak 2006; Łozińska, Rutkowski 2014].

Z kolei metaforę rozumiemy zgodnie z modelem G. Lakoffa i M. Johnsona jako przedstawienie lub pojmowanie jednej dziedziny doświadczenia w terminach innej [Lakoff, Johnson 1988, 144]. Wybór tego modelu motywowany jest dwoma czynnikami. Po pierwsze, jest to model zastosowany w odniesieniu do języków migowych w najbardziej znaczących pracach [np. Wilbur 1987; Wilcox 2000; Taub 2004; Meir 2010]. Po drugie, model ten jest spójny z modelem metonimii G. Raddena i Z. Kövecsesa [1999], który wprost nawiązuje właśnie do modelu Lakoffowskiego. Zgodnie z nim metonimię odróżnia od metafory liczba uwikłanych w nią dziedzin: w metaforze co najmniej dwóch, tj. docelowej i źródłowej, w metonimii w zasadzie tylko jednej, reprezentowanej przez wyidealizowany model kognitywny [Lakoff 1987, 78].

G. Radden i Z. Kövecses [1999, 21] definiują metonimię jako

proces kognitywny, w którym jedna jednostka konceptualna, nośnik, dostarcza dostępu mentalnego do innej jednostki konceptualnej, celu, w obrębie tego samego wyidealizowanego modelu kognitywnego.

Przy takim rozumieniu metonimii wyraźnie widać jej związek, a właściwie współwystępowanie, z ikonicznością z jednej strony i z metaforycznością z drugiej. Połączenie metonimiczności z ikonicznością ilustrują na przykład dwa możliwe znaki migowe oznaczające ptaka. Dla jednego z nich nośnikiem są skrzydła, dla drugiego – dziób [Emmorey 2014].

Jak zatem widać i co ważne dla naszych rozważań – w metonimii nośnik jest częścią wyidealizowanego modelu kognitywnego, do którego dostarcza dostępu, czyli elementem planu pojęciowego, a nie reprezentacją tej części w znaku migowym, czyli elementem planu formy [Hjelm-slev 1979]. W obrębie znaku migowego można zaobserwować jedynie element planu formy, który określimy mianem *reprezentacji* lub *reprezentanta*. Tak więc opis metonimicznego i ikonicznego zarazem charakteru znaku ‘dom’ w polskim języku migowym [Kowalewski 2018, 268] powinien uwzględniać nie tylko fakt, że nośnikiem jest w tym wypadku jednostka konceptualna ‘dach,’ lecz także to, że nośnikiem dla generycznego pojęcia ‘dachu’ jest ‘dach o określonym kształcie (dwuspadowy),’ co stanowi kolejną metonimię. Dopiero dla tego nośnika wybrany został ikoniczny reprezentant, który przyjmuje postać znaku wykorzystującego strategię obiektową [Padden i in. 2013]: wyprostowane dłonie stykają się czubkami palców tak, by odwzorować kształt dachu, czyli reprezentują jego połacie. Można sobie wyobrazić inny sposób reprezentacji tego nośnika, np. w strategii obrysowej: ruch dwóch palców wskazujących w przestrzeni migania po torze odpowiadającym dwóm bokom trójkąta, wykonywanym od jego wierzchołka. Jak zatem widać, w metonimicznych znakach migowych można zaobserwować po pierwsze całe ciągi metonimiczne [Barcelona 2005], po drugie różne strategie odwzorowań ikonicznych [Padden i in. 2013]. Oprócz wspomnianych wyżej strategii obiektowej i obrysowej w cytowanej pracy wyodrębnia się jeszcze strategię sposobu posługiwania się: tak na przykład znak ‘młotek’ w PJM wykorzystuje tę strategię: kształt dłoni odpowiada trzymaniu rączki młotka, a ruch – czynności przybijania.² W realizacji tych strategii w różnym stopniu wykorzystuje się poszczególne parametry znaku migowego: kształt dłoni, ruch, ruch wewnętrzny, lokalizację, jedno- lub dwuręczność, a w wypadku dwuręczności symetryczność lub niesymetryczność [Łozińska 2014, 43]. Odpowiednio w opisanym wyżej znaku ‘dach’ w strategii obiektowej prymarnie wykorzystane są kształt dłoni i symetryczna dwuręczność, w strategii obrysowej prymarnie wykorzystany jest ruch, w znakach oznaczających ‘grzebień’ bardzo często wykorzystywana jest lokalizacja (przy głowie) [Padden i in. 2013, 294].

Opisane wyżej związki ikoniczności, metonimiczności i metaforyczności znaków migowych każą zwrócić uwagę na pewne podobieństwa

² W pracy Padden i in. [2013] wykorzystuje się do opisanego ikonicznych znaków leksykalnych klasyfikacje stosowane do klasyfikatorów [por. Linde-Usiekiewicz, Łozińska 2017].

między metaforą a metonimią dotąd mniej wyraźnie wskazywane w literaturze, a przynajmniej inaczej nazywane. Otóż w teorii metafory pojęciowej zwraca się uwagę na to, iż odwzorowywanie metaforyczne między dziedziną źródłową a docelową jest częściowe [Lakoff, Johnson 1988, 35; Lakoff 1990]. Jak wspomniano wyżej, w wyrażeniach metonimicznych podobne wykorzystanie części modelu konceptualnego nazywane jest wyborem nośnika, a sama wykorzystana część – nośnikiem [Radden, Kövecses 1999]. W niniejszym tekście chcemy jednak nazywać fragmenty dziedzin źródłowych i docelowych uczestniczące w metaforze ich fasetami, gdyż termin *nośnik* ma inne znaczenie w teorii metafory Charlesa Kaya Ogdena i Ivora Armstronga Richardsa [1923].³

Spośród typów relacji fundujących metonimię dla naszych rozważań poświęconych znakom odnoszącym się do czynności mówienia najistotniejsze są relacja zdarzenia jako całości do zdarzeń składowych, jako że chcemy postrzegać czynność mówienia jako szczególny przypadek zdarzenia, oraz relacja znaku i odniesienia [Radden, Kövecses 1999, 32]; relacje zachodzące między czynnościami a uczestnikami czynności [Radden, Kövecses 1999, 36–37] oraz w mniejszym stopniu relacje znak – odniesienie [Radden, Kövecses 1999, 28].

Do opisanego przyjętego przez nas wyidealizowanego modelu czynności mówienia wykorzystujemy częściowo pojęcia zaczerpnięte z teorii aktów mowy J. Austina [1993], a częściowo z modelu komunikacji R. Jakobsona [1989]. W szczególności wyodrębniamy czynność fonetyczną, czyli wypowiedzenie pewnych dźwięków [Austin 1993, 640–642] jako zdarzenie składowe. W obrębie tego zdarzenia wyodrębniamy jednak dwa zdarzenia składowe bardziej szczegółowe: ruch narządów mowy, a zwłaszcza jego widoczny aspekt, oraz wyprodukowanie dźwięku. Z kolei za R. Jakobsonem [1989, 81] wyodrębniamy też sam komunikat. W jego obrębie wyróżniamy za M. Reddym [1979] sygnał, czyli ciąg dźwięków, i przekaz, czyli treść. Rozróżnienie to, odpowiadające przeciwstawieniu planu wyrażania i planu treści [Hjelmslev 1979], czy też przestrzeni fonologicznej i semantycznej [Langacker 1995, 12],⁴ leży u podstaw metafory przewodu wykorzystywanej w analizie komunikacji w językoznawstwie kognitywnym [Reddy 1979], zgodnie z którą WYRAŻENIA JEZYKOWE TO POJEMNIKI, a KOMUNIKACJA TO PRZESYŁANIE [Lakoff, Johnson 1988, 32]. Kolejnym elementem modelu jest Jakobsonowski kontakt. Jego zaistnienie lub nawiązanie interpretujemy również jako zdarzenie składowe.

³ Zdajemy sobie sprawę, że termin *faseta* jest używany w innych niż tu przyjęte znaczeniach w lingwistyce kognitywnej, np. w pracach D. Alana Cruse'a [2000], czy w jeszcze innym w pracach Anny Wierzbickiej [np. 1993] i Jerzego Bartmińskiego [np. 1996]. Nie jest jednak wykorzystywany w odniesieniu do metafory, więc nie wprowadza w błąd.

⁴ O analogii między tymi parami pojęć zob. Linde-Usiekniiewicz [2010].

W naszej przedstawionej niżej analizie wykorzystamy następujące terminy odnoszące się do pojęć: *nośnik* (dla metonimii) i jego odpowiednik w obrębie metafory *faseta* (*dziedziny źródłowej* i *dziedziny pojęciowej*), a w obrębie typów nośnika/fasety przede wszystkim *zdarzenie składowe* i *uczestnik czynności*. W dziedzinie formy, czyli znaku migowego, wyodrębniamy *reprezentanta*, czyli element znaku odzwierciedlający nośnik lub fasetę, a w opisie reprezentanta wybór *strategii: obiektowej, obrysowej i postugiwania się*, których realizacjami są poszczególne parametry znaku.

ANALIZA

Spośród dwudziestu znaków wyodrębnionych w materiale tylko w czterech nie występuje metafora. W kolejnych trzech wyłącznie na podstawie formy nie da się rozstrzygnąć, czy mamy do czynienia z metonimią, czy z metaforą. Pozostałe znaki mają charakter metaforyczny i wykorzystują różne fasety metafory przewodu.

W trzech z czterech znaków opartych jedynie na metonimii ikonicznie odwzorowywane jest zdarzenie składowe odpowiadające czynności fonetycznej; przy czym w dwóch z nich faktycznym nośnikiem metonimii jest sama artykulacja, czyli ruch narządów mowy, a w jednym – wydostające się z ust powietrze. Znaki wykorzystujące ruch narządów mowy jako nośnik różnią się pod względem wykorzystanej strategii. W jednym z nich (MÓWIĆ 6) wykorzystana jest strategia obrysowa: ręka dominująca o kształcie H⁵ wykonuje koliste ruchy wokół ust (lokalizacja). W drugim (MÓWIĆ 1) wykorzystuje się strategię obiektową, w której migająca dłoń reprezentuje szczęki (tj. szczękę i żuchwę) osoby mówiącej: ręka przyjmuje kształt E lub N z kciukiem zgiętym i dotykającym pozostałych palców od strony wnętrza dłoni. Przy kształcie E aktywne są wszystkie palce, a przy kształcie N mały i serdeczny są nieaktywne i pozostają zgięte. W znaku tym występuje wyłącznie ruch wewnętrzny: kciuk i pozostałe palce przybliżają się i oddalają. Znak wykonywany jest w neutralnej lokalizacji.

⁵ Kształty dłoni oznaczane są w lingwistyce migowej literami lub cyframi odpowiadającymi im w systemie daktylograficznym danego języka [por. Dziewanowska 2022].

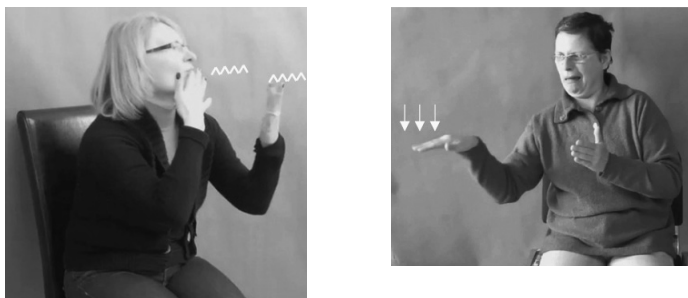
Rys. 1. Znaki MÓWIĆ 1 (po lewej) i MÓWIĆ 6 (po prawej)

Źródło: KPJM.

Jedyny znak, dla którego nośnikiem jest ruch powietrza, produkowany jest dłonią w kształcie B (z kciukiem schowanym) lub 5 – wszystkie palce w tej samej płaszczyźnie (MÓWIĆ 2). Ruch ma charakter wewnętrzny – poruszanie palcami, a znak realizowany jest przy brodzie. Wykorzystana w tym znaku strategia to strategia obiektowa, ale z wykorzystaniem kolejnej metonimii: nośnikiem dla powietrza jest ruch poruszanego tym powietrzem obiektu. Ta metonimia wpisuje się w typ, w którym nośnikiem jest uczestnik sytuacji, w tym wypadku nadawca.

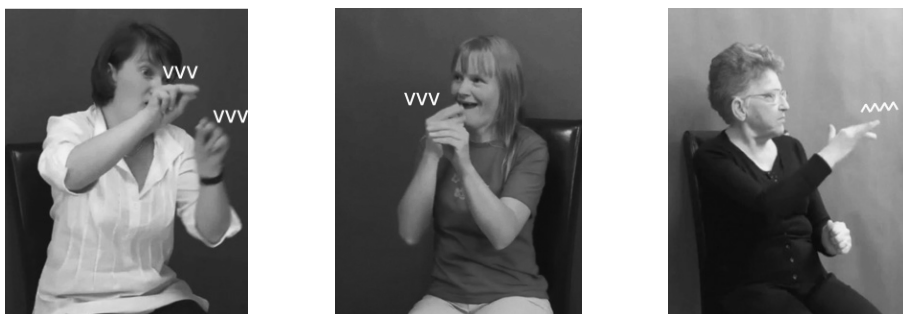
Ostatni znak o charakterze metonimicznym (MÓWIĆ 14) wymaga bardziej złożonego opisu. Podobnie jak MÓWIĆ 2 również wykonywany jest dłonią w kształcie B i zawiera ruch wewnętrzny: albo poruszanie palcami, albo poruszanie ręką w nadgarstku. Różni się jednak od MÓWIĆ 2 wszystkimi pozostałymi parametrami. Dłoń zorientowana jest poziomo, wierzchem do góry, a znak wykonywany jest nie przy ustach, lecz w neutralnej przestrzeni migania.

Mimo częściowego artykulacyjnego podobieństwa do MÓWIĆ 2 – MÓWIĆ 14 ma inny zestaw znaczeń i inną motywację metonimiczną. Otóż nośnikiem jest tu zdarzenie składowe polegające na nawiązaniu kontaktu, którego wcześniej nie było, między nadawcą a odbiorcą, czyli doprowadzenie do sytuacji, w której odbiorca jest w stanie odebrać komunikat. W komunikacji migowej osiąga się to albo przez zamachanie ręką w zasięgu peryferyjnego widzenia adresata, jeżeli jest częściowo przynajmniej zwrócony ku nadawcy, albo przez klepięcie w ramię, jeżeli adresat jest odwrócony tyłem. Interesujący w tej perspektywie jest również wybór reprezentanta. Nie jest tu zastosowana żadna ze strategii wymienionych wyżej, lecz strategia mimetyczna.

Rys. 2. Znaki MÓWIĆ 2 (po lewej) i MÓWIĆ 14 (po prawej)

Źródło: KPJM.

W grupie trzech znaków, które ze względu na formę mogą być interpretowane dwojako, tj. jako metonimiczne, wykorzystujące powietrze jako nośnik, lub jako łączące w sobie metonimię i metaforę przewodu, znajdują się wyłącznie znaki dwuręczne, symetryczne. W dwóch z nich (MÓWIĆ 5 i MÓWIĆ 8) dłonie o kształcie N (MÓWIĆ 5) lub E (MÓWIĆ 8) jednocześnie wykonują ruch wewnętrzny, taki jak w MÓWIĆ 1, natomiast w trzecim (MÓWIĆ 4) wykonują ruch wewnętrzny taki jak w MÓWIĆ 2, również kształtem dłoni 5. We wszystkich trzech znakach jednak występuje jeszcze jeden ruch, a mianowicie od osoby migającej w MÓWIĆ 8 i od osoby migającej i z powrotem (sekwencja taka powtarza się dwukrotnie). Jeżeli przyjąć tylko metonimiczną interpretację tych znaków, mamy do czynienia z nośnikiem w postaci zdarzenia składowego ruch powietrza (tak jak w MÓWIĆ 2), ale ikonicznie przedstawiane jest nie tylko jego wydobywanie się z ust, lecz także rozchodzenie się. Przy interpretacji włączającej metaforę posuwisty ruch obu rąk należałoby interpretować jako realizację metafory przewodu.

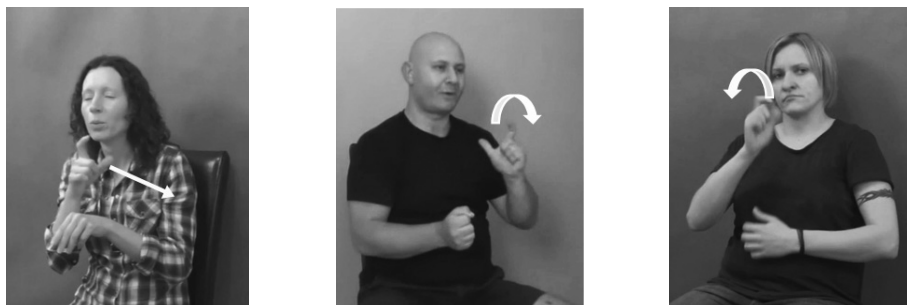
Rys. 3. Od lewej znaki: MÓWIĆ 5, MÓWIĆ 8, MÓWIĆ 4

Źródło: KPJM.

Istnieją jednak pewne argumenty za tym, że mimo podobieństwa budowy nie jest tak, że wszystkie znaki z tej grupy są jednolite pod względem metaforyczności, a to dlatego, że najprawdopodobniej nie są one w pełni synonimiczne. Znaki MÓWIĆ 5 i MÓWIĆ 4 mają w *Korpusowym słowniku polskiego języka migowego* [Łacheta i in. 2016] przypisane różne znaczenia. Definicja MÓWIĆ 4 opisuje ten znak jako odnoszący się wyłącznie do komunikacji w języku fonicznym, natomiast MÓWIĆ 5 jako odnoszący się do sytuacji, w której ktoś prowadzi z kimś ożywioną konwersację, co więcej, odpowiednikiem polskim tego znaku jest nie tylko *mówić*, lecz także *rozmawiać*. Oznaczałoby to, że MÓWIĆ 4 jest niemetaforyczny, a MÓWIĆ 5 – metaforyczny lub metafonimiczny, gdyż w prowadzenie konwersacji uwikłany jest nie tylko sygnał, ale i przekaz. Z kolei MÓWIĆ 8 nie występuje w *Korpusowym słowniku polskiego języka migowego*, nie da się zatem obecnie rozstrzygnąć, czy jest to znak metonimiczny czy metafonimiczny [Linde-Usiekniewicz, Mostowski w przygotowaniu 2].

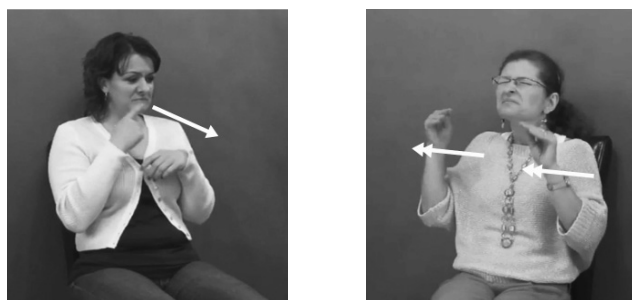
Jak wspomniano wyżej, w pozostałych znakach w zasadzie należy dopatrywać się metafory, a nie metonimii. Nie ma w nich reprezentacji sygnału, lecz jedynie częściowo ikoniczna reprezentacja przekazu. Pod względem znaczeniowym można podzielić je na dwie wyraźne grupy: pierwsza odnosi się do czynności mówienia, druga zaś do rozmowy. W znakach oznaczających mówienie część znaków jest jednoręczna, a część dwuręczna. Wśród znaków dwuręcznych tylko jeden jest symetryczny, a dwa wyraźnie niesymetryczne.

W pięciu znakach jednoręcznych widać przede wszystkim zróżnicowanie pod względem wyboru strategii do reprezentacji przewodu, a przez to w zakresie kształtu ręki oraz ruchu, a także częściowo lokalizacji. Trzy spośród nich wykorzystują strategię typu sposobu posługiwania się. Realizowana jest ona poprzez kształt ręki C (MÓWIĆ 7, MÓWIĆ 10 i MÓWIĆ 15). Strategia obrysowa realizowana jest przez kształt ręki Z tylko w jednym znaku (MÓWIĆ 3), a strategia obiektowa też tylko w jednym, wykorzystującym kształt ręki E (MÓWIĆ 11). W znakach MÓWIĆ 10 i MÓWIĆ 15 ruch realizowany jest w formie obrotu nadgarstka, równoległe do płaszczyzny strzałkowej ciała („do przodu”), a w MÓWIĆ 7 – ruch jest posuwisty równoległe do płaszczyzny czołowej ciała („w bok”). Znaki wykorzystujące strategię sposobu posługiwania się, czyli kształt C, różnią się też lokalizacją. MÓWIĆ 7 wykonywany jest przy ustach, MÓWIĆ 15 rozpoczyna się przy ustach, a kończy obok twarzy, natomiast MÓWIĆ 10 wykonywany jest w całości w przestrzeni neutralnej.

Rys. 4. Od lewej znaki: MÓWIĆ 7, MÓWIĆ 10, MÓWIĆ 15

Źródło: KPJM.

W znaku MÓWIĆ 3 wykorzystującym strategię obrysową reprezentantem przewodu jest tor ruchu czubka palca. Znak zaczyna się przy ustach, a kończy w przestrzeni neutralnej. Z kolei znak wykorzystujący strategię obiektową (MÓWIĆ 11) nie tyle realizuje metaforę KOMUNIKACJA TO PRZESYŁANIE, ile raczej WYRAŻENIA JEZYKOWE TO POJEMNIKI, a szerzej rzeczy. Tym samym wykorzystana faseta dziedziny źródłowej to przedmiot, reprezentowany przez kształt ręki.

Rys. 5. Znaki MÓWIĆ 3 (po lewej) i MÓWIĆ 11 (po prawej)

Źródło: KPJM.

Spośród czterech znaków dwuręcznych odnoszących się do mówienia jeden (MÓWIĆ 13) jest w zasadzie dwuręcznym wariantem MÓWIĆ 3. Dwa pozostałe wykorzystują rękę niedominującą jako boję [Liddell 2003, 223; Szymańska-Gątarek, Rutkowski 2022], reprezentującą adresata wypowiedzi. W MÓWIĆ 9 ręka niedominująca ma kształt B (z zagiętymi palcami), natomiast ręka dominująca rozpoczyna ruch w kształcie B, a w miarę zbliżania się do niedominującej przyjmuje kształt E, który należy interpretować analogicznie do MÓWIĆ 3. Również i tu metafora przewodu realizowana jest w formie WYRAŻENIA JEZYKOWE TO RZECZY, ale jednocześnie realizowana jest wspomniana wyżej metafora PRZEKA-

ZYWANIE TREŚCI TO WKŁADANIE PRZEDMIOTÓW. Wykorzystana jest zatem strategia obiektowa.

Rys. 9. Znak MÓWIĆ 9 – faza początkowa (po lewej) i końcowa (po prawej)

Źródło: KPJM.

Od pozostałych znaków zakwalifikowanych do tej grupy wyraźnie różni się czwarty (MÓWIĆ 12). W korpusie opatrzony jest głosem MÓWIĆ DOSADNIE. Wykorzystuje on nie tylko metaforę WYRAŻENIA JĘZYKOWE TO RZECZY, lecz także PRZEKAZYWANIE TREŚCI TO WKŁADANIE PRZEDMIOTÓW. Co więcej, wydaje się dodatkowo wykorzystywać cały ciąg metafor: DOSADNOŚĆ TO SIŁA i SIŁA TO DUŻO oraz SIŁA TO BLISKOŚĆ. Podobnie jak pozostałe znaki w tej grupie wykorzystuje rękę niedominującą jako reprezentanta adresata w kształcie B, ale z wyprostowanymi palcami. Natomiast do reprezentacji wyrażenia językowego wykorzystuje strategię sposobu posługiwania się poprzez kształt CC, ze wszystkimi palcami ugiętymi. Ręka dominująca wykonuje wielokrotnie szybki ruch i nakłada się z wyraźną siłą na rękę niedominującą.

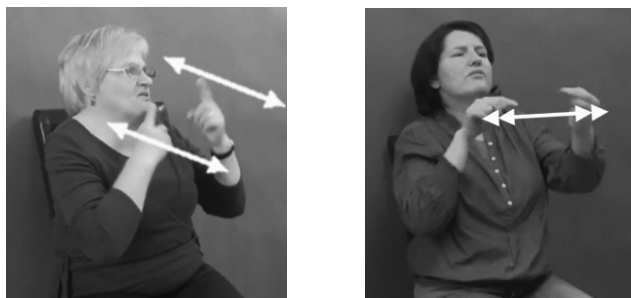
Rys. 10. Znak MÓWIĆ 12

Źródło: KPJM.

Ostatnia grupa pięciu znaków to znaki odnoszące się nie do pojedynczego aktu mowy, lecz do rozmowy. Wszystkie są dwuręczne, a wśród nich cztery symetryczne, a tylko jeden niesymetryczny. Spośród nich jeden (MÓWIĆ 16) w zasadzie jest dwuręczną realizacją MÓWIĆ 3: ręce w kształcie litery Z naprzemiennie wykonują ten sam ruch. Mamy tu zatem do czynienia z metaforą, w której w reprezentacji odpowiedniej fasety dziedziny źródłowej (kształtu ruchu) wykorzystuje się strategię obrysową. Drugi znak z tej grupy wykorzystujący dającą się zidentyfikować strategię to MÓWIĆ 19. Wykorzystuje on dwa aspekty metafory przewodu, wspomniane wyżej WYRAŻENIA JEZYKOWE TO RZECZY oraz podstawowy aspekt tej metafory KOMUNIKACJA TO PRZEKAZYWANIE. Reprezentantem fasety źródłowej dla metafory WYRAŻENIA TO RZECZY są dwie symetryczne dłonie w kształcie litery Z, ale z zagiętym palcem wskazującym. Tak reprezentowany przedmiot jest przemieszczany tam i z powrotem między uczestnikami komunikacji.

Rys. 11. Znaki MÓWIĆ 16 (po lewej) i MÓWIĆ 19 (po prawej)

Źródło: KPJM.

Dwa kolejne znaki, MÓWIĆ 17 i MÓWIĆ 18, również niewątpliwie wykorzystują metaforę KOMUNIKACJA TO PRZEKAZYWANIE, której reprezentantem jest naprzemienny ruch obu dłoni, tak jak w MÓWIĆ 16. Trudniejsza do rozpoznania jest tu wykorzystana strategia: kształty dłoni – B w położeniu pionowym, zwrócone wnętrzem do migającego, czyli prostopadle do kierunku ruchu w wypadku MÓWIĆ 17 i Y równoległe do kierunku ruchu, zwrócone wnętrzem dłoni do środka w wypadku MÓWIĆ 18, raczej wykluczają strategię obrysową (dla której charakterystyczny jest kształt Z) oraz strategię posługiwania się, która zwykle związana jest jakimś wariantem kształtu dłoni C. Być może mamy tu do czynienia ze strategią obiektową, w której dłonie reprezentują przekazywane rzeczy, ale o bardzo słabej ikoniczności.

Rys. 12. Znaki MÓWIĆ 17 (po lewej) i MÓWIĆ 18 (po prawej)

Źródło: KPJM.

Najtrudniejszy do zanalizowania pod interesującym nas względem spośród wszystkich znaków jest MÓWIĆ 20 o znaczeniu 'rozmawiać'. Polega on na wielokrotnym uderzaniu dłonią dominującą w kształcie 5 o dłoń niedominującą o tym samym kształcie. Dłonie zwrócone są wnętrzem do migającego, skośnie, tak że tworzą pewien kąt. Metaforyczność tego znaku można jednak interpretować jako realizację WYRAŻENIA JEZYKOWE TO RZECZY. Przy takiej interpretacji ręka dominująca reprezentowałaby przekazywane obiekty-wyrażenia, ze zredukowanym do minimum ruchem reprezentującym przekazywanie. Przy takiej interpretacji ręka niedominująca, mimo identycznego kształtu, reprezentowałaby adresata każdej wypowiedzi. W znaku tym nie występuje przemienny ruch, odpowiadający wymianie wypowiedzi między nadawcą a odbiorcą. Jedyne sygnały naprzemienności miałyby charakter niemanualny: każde kolejne zetknięcie dłoni wykonywane jest wraz ze zmianą położenia ciała, przechylanego raz w lewo, raz w prawo.

Rys. 13. Znak MÓWIĆ 20

Źródło: KPJM.

PODSUMOWANIE

Przedstawiona wyżej analiza jakościowa pozwala na sformułowanie pewnych wniosków oraz pewnych dalszych pytań badawczych. Na pytania te zamierzamy spróbować odpowiedzieć w kolejnych badaniach.

Po pierwsze, w pewnych sytuacjach możliwe jest odróżnienie metonimii od metafory wyłącznie na podstawie kształtów znaków i ich ogólnego znaczenia, w innych zaś konieczna jest szczegółowa znajomość zakresu semantycznego znaku, dokonana na przykład na podstawie zaświadczeń korpusowych.

Po drugie, te znaki wyłącznie metonimiczne, które odwołują do czynności fonetycznej, wykorzystują jako nośnik jedynie jej część: artykulację lub ruch powietrza. Każdy z nośników ma kilka reprezentacji, wykorzystujących różne strategie. Nie wszystkie jednak znaki metonimiczne wykorzystują jako nośnik czynność fonetyczną – jeden z nich (MÓWIĆ 14) wykorzystuje kontakt jako nośnik, a zastosowana strategia ma charakter mimetyczny.

Po trzecie, wszystkie znaki metaforyczne oparte są na metaforze przewodu, ale w niektórych ma ona charakter ogólny i reprezentowany jest tylko przewód, a w innych dochodzi do uszczegółowienia: sygnał jest reprezentowany jako przekazywana rzecz, ewentualnie nawet jako rzecz wkładana odbiorcy do głowy.

Po czwarte, zarówno w znakach metaforycznych, jak i metonimicznych obserwuje się wariantywność kształtu ręki. Tak na przykład ruch powietrza może być reprezentowany kształtami B i 5 w dość jednorodny sposób (poruszanie palcami). Również w znakach, w których istotny jest ruch wewnętrzny pozostałych palców wobec kciuka, uczestniczyć mogą wszystkie palce (kształt E) albo tylko wskazujący i duży (kształt N). Sugeruje to, że nacechowanym parametrem znaku jest tu ruch wewnętrzny, a wybór kształtu dłoni dla jego reprezentacji jest mniej istotny. Podobnie w obrębie kształtów dłoni reprezentujących pojemniki obserwowalna jest wariacja.

Po piąte, zarówno w znakach metonimicznych, jak i metaforycznych odbiorca może być reprezentowany w formie boi.

Po szóste, o ile znaki o znaczeniu 'mówić' mogą być albo metaforyczne, albo metonimiczne, znaki o znaczeniu 'rozmawiać' są wyłącznie metaforyczne.

Po siódme, wśród znaków o znaczeniu 'rozmawiać' zaobserwowaliśmy tylko jeden znak oparty na znaku o znaczeniu 'mówić': w obu wykorzystana jest wyłącznie metafora przewodu i strategia obrysowa, różnią się jedynie ręcznością i jednokierunkowością wobec dwukierunkowości ruchu.

Pytania badawcze, które stawiamy, dotyczą między innymi tego, czy podobne realizacyjnie znaki o tym samym znaczeniu (na przykład różniące się wyłącznie kształtem dłoni B wobec 5 i N wobec P) są wariantami

tami o różnej ekstensji: innymi słowy, czy informatorzy konsekwentnie stosują jeden z wchodzących w grę kształtów dłoni, czy stosują je wymiennie. Następne pytanie dotyczy tego, czy w materiale korpusowym zaobserwować można jakieś korelacje między używanymi przez poszczególnych informatorów znakami o znaczeniu ‘mówić’ i o znaczeniu ‘rozmawiać’. Na te pytania odpowie analiza ilościowa danych korpusowych.

Kolejna seria pytań wymaga badań jakościowych i dotyczy wyboru znaku w zależności od przekazywanych treści. Podstawowe pytanie dotyczy zakresu użycia poszczególnych znaków, co przekłada się najprawdopodobniej na szczegółowe różnice znaczenia. Inne pytanie dotyczy tego, czy w odniesieniu do mowy fonicznej używa się znaków odwołujących się do czynności fonetycznej, czy nie, ewentualnie od czego zależy wybór znaku. Najciekawsze pytanie dotyczy tego, które znaki, zwłaszcza o znaczeniu ‘mówić’, mogą wprowadzać treść wypowiedzi oraz tego, w jaki sposób może być reprezentowana sama wypowiedź: jako mowa zależna czy jako mowa niezależna.

Bibliografia

- J. Austin, 1993, *Mówienie i poznawanie*, Warszawa.
- A. Barcelona, 2005, *The multilevel operation of metonymy in grammar and discourse, with particular attention to metonymic chains* [w:] F.J. Ruiz de Menoza Ibáñez i M.S. Peña Cervel (red.), *Cognitive Linguistics. Internal Dynamics and Interdisciplinary Interaction*, Berlin, s. 312–352.
- J. Bartmiński, 1996, O „Słowniku stereotypów i symboli ludowych” [w:] J. Bartmiński (red.) *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, Lublin, s. 9–34.
- D.A. Cruse, 2000, *Lexical ‘facets’: between monosemy and polysemy* [w:] S. Beckmann, P.-P. König, G. Wolf (red.), *Festschrift für Franz Hundsnurscher zum 65. Geburtstag*, Tybinga, s. 25–36.
- M. Czajkowska-Kisil, J. Linde-Usiekiewicz, 2017, *Ikoniczność i metaforyczność tzw. znaków kulturowych PJM* [w:] P. Rutkowski (red.), *Ikoniczność w gramatyce i leksyce polskiego języka migowego (PJM)*, Warszawa, s. 127–146.
- W. Dziewanowska, 2022, *Wariantywność predykcji klasyfikatorowych w polskim języku migowym – badanie pilotażowe*, „Poradnik Językowy” z. 3, s. 42.
- K. Emmorey, 2014, *Iconicity as structure mapping*, „Philosophical transactions of the Royal Society of London. Series B”, 369, 20130301; <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2013.0301>.
- J. Filipczak, A. Kuder, P. Mostowski, P. Rutkowski, 2017, *Ikoniczność leksykalna w PJM: badanie eksperymentalne* [w:] P. Rutkowski (red.), *Ikoniczność w leksyce i gramatyce polskiego języka migowego (PJM)*, Warszawa, s. 147–171.
- L. Goossens, 1990, *Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action*, „Cognitive Linguistics” t. 1, z. 3, s. 323–340.
- L. Hjelmslev, 1979, *Prolegomena do teorii języka* [w:] H. Kurkowska, A. Weinsberg (red.), *Językoznawstwo strukturalne*, Warszawa, s. 44–137.
- R. Jakobson, 1989, *Poetyka w świetle językoznawstwa* [w:] R. Jakobson, *W poszukiwaniu istoty języka*, t. 2, Warszawa, s. 77–126.

- V. Kimmelman, M. Kyuseva, Y. Lomakina, D. Perova, 2017, *On the notion of metaphor in sign languages. Some observations based on Russian Sign Language*, „Sign Language & Linguistics” t. 20, z. 2, s. 157–182.
- K. Kosecki, 2014, *Metaphors and metonymies in American and British sign languages: a contrastive-cognitive perspective*, „Linguistica Silesiana”, s. 152–172.
- H. Kowalewski, 2019, *Metonymic Construal and Vehicle Selection: The Case Study of Polish Sign Language (PJM)*, „Pragmatics & Cognition” 26 (2/3), s. 267–295; <https://doi.org/10.1075/pc.19031.kow>
- G. Lakoff, 1987, *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago.
- G. Lakoff, 1990, *The Invariance Hypothesis: is abstract reason based on image-schemas?*, „Cognitive Linguistics” t. 1, z. 1, s. 39–74.
- G. Lakoff, M. Johnson, 1988, *Metafory w naszym życiu*, Warszawa.
- R. Langacker, 1995, *Wykłady z gramatyki kognitywnej: Kazimierz nad Wisłą, grudzień 1993*, Lublin.
- S. Liddell, 2003, *Grammar, Gesture and Meaning in American Sign Language*, Cambridge.
- J. Linde-Usiekniewicz, 2010, *Extrêmement fortes et incroyablement proches: les idées de Saussure, de Chomsky, de Hjelmslev et de Langacker* [w:] A. Dutka-Mańkowska, T. Giermak-Zielińska (red.), *Des mots et du texte aux conceptions de la description linguistique*, Warszawa, s. 333–341.
- J. Linde-Usiekniewicz, S. Łozińska, 2017, *Przybliżenie klasyfikacyjne jako problem lingwistyczny i leksykograficzny* [w:] P. Rutkowski (red.), *Ikoniczność w gramatyce i leksyce polskiego języka migowego (PJM)*, Warszawa, s. 171–204.
- J. Linde-Usiekniewicz, P. Mostowski, *Zróżnicowanie socjolingwistyczne znaków polskiego języka migowego o znaczeniu ‘mówić’ i ‘rozmawiać’* [w przygotowaniu 1].
- J. Linde-Usiekniewicz, P. Mostowski, *Zróżnicowanie funkcjonalne znaków polskiego języka migowego o znaczeniu ogólnym ‘mówić’* [w przygotowaniu 2].
- J. Littlemore, 2015, *Metonymy: Hidden Shortcuts in Language, Thought and Communication*, Cambridge.
- J. Łacheta, M. Czajkowska-Kisil, J. Linde-Usiekniewicz, P. Rutkowski (red.), 2016, *Korpusowy słownik polskiego języka migowego*, Warszawa; <https://www.slovníkpjm.uw.edu.pl/>.
- S. Łozińska, 2014, *Języki migowe jako przedmiot badań* [w:] P. Rutkowski i S. Łozińska (red.), *Lingwistyka przestrzeni i ruchu. Komunikacja migowa a metody korpusowe*, Warszawa, s. 37–46.
- S. Łozińska, 2017, *Ikoniczny wymiar etymologii XIX-wiecznego PJM na przykładzie znaków odnoszących się do zwierząt* [w:] P. Rutkowski (red.), *Ikoniczność w gramatyce i leksyce polskiego języka migowego (PJM)*, Warszawa, s. 97–126.
- S. Łozińska, P. Rutkowski, 2014, *Ikoniczność w polskim języku migowym* [w:] P. Rutkowski, S. Łozińska (red.), *Lingwistyka przestrzeni i ruchu. Komunikacja migowa a metody korpusowe*, Warszawa, s. 131–144.
- I. Meir, 2010, *Iconicity and metaphor: Constraints on metaphorical extension of iconic forms*, „Language” t. 86, z. 4, s. 865–869.

- I. Meir, A. Cohen, 2018, *Metaphor in Sign Languages*, „Frontiers of Psychology” t. 9, s. 10–25; DOI=10.3389/fpsyg.2018.01025.
- M. Mrozik, 2006, *Seeing the heart of language*, „Academia: The magazine of the Polish Academy of Sciences” t. 2(10), s. 33–35.
- C.K. Ogden, I.A. Richards, 1989 [1923], *The Meaning of Meaning*, San Diego [Londyn].
- C. Padden, I. Meir, S. Hwang, R. Lepic, S. Seegers, T. Sampson, 2013, *Patterned iconicity in sign language lexicons*, „Gesture” t. 13, z. 3, s. 287–308.
- G. Radden, Z. Kövecses, 1999, *Towards a Theory of Metonymy* [w:] K.-U. Panther, G. Radden (red.), *Metonymy in Language and Thought*, Amsterdam, s. 17–59.
- M. Reddy, 1979, *The conduit metaphor* [w:] A. Ortony (red.), *Metaphor and thought*, Cambridge, s. 284–324.
- A.L. Rodríguez-Redondo, 2018, *Metonymy and the dynamics of conceptual operations in Spanish Sign Language* [w:] O. Blanco-Carrión, A. Barcelona, R. Pan-nain (red.), *Conceptual Metonymy: Methodological, theoretical, and descriptive issues*, Amsterdam, s. 287–310.
- W. Szymańska-Gatarek, P. Rutkowski, 2022, *Boja jako element gramatyki polskiego języka migowego: wstępny przegląd danych korpusowych*, „Poradnik Językowy” z. 3, s. 59.
- S.F. Taub, 2004, *Language in the Body: Iconicity and Metaphor in American Sign Language*, Cambridge.
- A. Wierzbicka, 1993, *Nazwy zwierząt* [w:] J. Bartmiński, R. Tokarski (red.), *O defnicjach i definiowaniu*, Lublin, s. 251–267.
- R.B. Wilbur, 1987, *American Sign Language: Linguistic and Applied Dimensions*, Boston.
- P.P. Wilcox, 2000, *Metaphor in American Sign Language*, Washington.
- P.P. Wilcox, 2004, *A cognitive key: Metonymic and metaphorical mappings in ASL*, „Cognitive Linguistics” 15(2), s. 197–222.
- S. Wilcox, 2002, *The Iconic Mapping of Space and Time in Signed Languages* [w:] L. Albertazzi (red.), *Unfolding Perceptual Continua*, Amsterdam, s. 255–281.
- S. Wilcox, 2008, *Signed Languages* [w:] H. Cuyckens, D. Geeraerts (red.), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, Oxford, s. 1113–1136.
- S. Wilcox, P.P. Wilcox, 2009, *The Analysis of Signed Languages* [w:] B. Heine, H. Narrog (red.), *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*, Oxford, s. 739–760.

***Iconicity, metonymy, and metaphor in Polish Sign Language
signs denoting speech***

Summary

This is the first in a planned series of papers dedicated to Polish Sign Language (PJM) signs denoting speech. It presents an analysis of twenty different signs attested in the Polish Sign Language Corpus (KPJM) in terms of iconicity as well as metonymies and metaphors used in their formation. The conducted analysis showed that two classes of signs can be distinguished in the examined material: iconic signs making use of metonymy and signs motivated by a conceptual metaphor. The former refer exclusively to the production of speech as opposed to signing: the vehicle is the phonetic act (mouth movement or air movement). Metaphoric signs, in turn, consistently rely on the conduit metaphor, refer to both spoken and signed utterances, and focus on transmission of a semantic content.

Keywords: PJM (Polish Sign Language) – Polish Sign Language Corpus – iconicity – metonymy – metaphor – speaking

Trans. Monika Czarnecka